

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурса за заемане на академичната длъжност професор в направление **2.1. Филология (Български език – морфология и синтаксис)**, обявен в Държавен вестник, брой 100 от 15 декември 2017 г.

Доц. д-р Савелина Банова е единствен кандидат в конкурса за професор по научната специалност **2.1. Филология (Български език – морфология и синтаксис)**, обявен в Държавен вестник, брой 100 от 15 декември 2017 г. за нуждите на Катедрата по български език и специализирано обучение в Департамента за езиково обучение на СУ „Св. Климент Охридски“.

Развитието на доц. д-р Савелина Банова като специалист в областта на българистиката е тясно свързано със Софийския университет. Тук тя завършва специалността „Българска филология“ (в 1975) г., от 1984 г. е задочна докторантка към Катедрата по български език на Факултета по славянски филологии с научен ръководител проф. Тодор Бояджиев и през 1989 успешно защитава докторска дисертация на тема *Морфонология на българския глагол*.

Непосредствено след дипломирането си доц. Банова започва работа като преподавател по български език на чужденци във филиала на Института за чуждестранни студенти, гр. Сливен (1985–1981), а след това работи като асистент, старши асистент и главен асистент в ИЧС, понастоящем Департамент за езиково обучение на СУ. През 2008 г. е избрана за доцент по български език (морфонология и морфология) за нуждите на Департамента за езиково обучение с хабилитационен труд на тема: *Граматическата категория род: параметри и реализации*.

Професионалната квалификация на доц. д-р Банова се разширява и обогатява по време на специализацията ѝ в Лайденския университет, Холандия (май 2005 г.) и изследователската специализация в Института по славистика на Сегедския университет, Унгария (май-юни 2012 г.). Участвала е също така в езикови курсове по английски (1989–1990 г.) и новогръцки език (1992 г.) в ИЧС, София, които разширяват възможностите ѝ за съпоставителни изследвания с тези езици.

Преподавателската дейност доц. д-р Банова е многостранна – включва не само упражнения и лекции по български език като чужд в Департамента за езиково обучение.

Като хоноруван преподавател към Катедрата по български език на Факултета по славянски филологии, СУ „Св. Климент Охридски“, от 1985 до 2010 е водила семинарни и лекционни курсове по *Съвременен български език* за бакалаври, магистри и специализанти, а във Факултета за начална и предучилищна педагогика – по *Съвременен български език, Общо езикознание, Психолингвистика и Лингвистични особености на ранното чуждоезиково обучение*.

Високата си професионална квалификация доц. д-р Банова доказва и извън националните ни граници. Като лектор по български език, литература и култура (1994–1998 г.) в Института по славистика на Сегедския университет тя не само преподава практически български език, но и разработва учебни програми и изнася лекционни курсове по *Съвременен български език: фонетика, морфология и синтаксис, Нова българска литература и Съвременна българска литература и култура* (задължителни дисциплини за специалността Българска филология в Сегедския университет). След приключването на лектората е канена многократно като гост-лектор в този университет: в 1999, 2001, 2004, 2006 г. Била е също така гост-лектор в Ягелонския университет, Краков (1991).

Доц. д-р Савелина Банова участва активно в изготвянето и актуализирането на учебни планове и програми в Департамента за езиково обучение, както и на тестов вариант за български език в рамките на ALTE (ниво C1).

След хабилитирането си доц. Банова бива избирана в изпитни комисии за провеждане на конкурси за докторанти и асистенти, а след въвеждането на новия Закон за научните степени и академичните длъжности – за член на научни журита. Възложено ѝ е научното ръководство на докторант.

Доц. д-р Савелина Банова се ангажира и с проектна дейност: през последното десетилетие тя ръководи няколко научни проекта, които са свързани с проучването на българската граматика и на междинния български език: *Българският имперфект в контекста на европейските езици* (№ 149/2016) и *Морфологични особености на междинния български език* (проекти 039/07.04.2010; 188/13.05.2011; 158/09.05.2012). Тематиката на тези проекти е тясно свързана с научноизследователските ѝ интереси, но има и приложен характер.

Подчертавайки достойното място, което доц. д-р Савелина Банова заема между специалистите в областта на езикознанието, бих желала да отбележа още нейните научно-

организационни и експертни активности: от 2009 г. тя е член на Европейската лингвистична асоциация; от 2017 г. – член на българо-унгарската редакционна колегия, поредица *Current Issues in Law and Beyond on EU Level* (том 2 и посл.), Сегед; от 2017 г. е член на Организационния комитет при ежегодната международна научна конференция *Current Issues in Law and Beyond on EU Level*, България-Унгария. В 2013 е избрана в Организационния комитет на Юбилейната научна конференция по случай 50 години ИЧС, СУ “Св. Климент Охридски”. Тя е екзаминатор и оценител за установяване на нивото на владеене на български език.

Доц. д-р Савелина Банова участва всеотдайно в живота на Департамента за езиково обучение, като заема различни изборни позиции в него: от 2009 г. тя е член на Департаментния съвет, от 2018 – на Департаментния научен съвет, а от 2014 г. – на Учебния съвет на ДЕО. За периода от 06.2012 до 07.2016 г. е ръководител на Научната лаборатория по приложна лингвистика, а от 2014 година до момента ръководи Катедрата по български език и специализирано обучение на Департамента с искрена загриженост за колегите си.

В конкурса за професор доц. д-р Савелина Банова кандидатства с монографията *Езиково усвояване: вариации в параметрите при морфосинтактични реализации в междинния български език*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2017, 252 с. ISBN 978-954-07-4377-6, която има качествата на хабилитационен труд. Освен нея авторката е представила като публикации по конкурса 25 статии (към този брой включвам статията „Конкуренция на притежателното и възвратно притежателното местоимение в приложен аспект“, отбелязана в библиографската справка под печат, тъй като сборникът „Надмошие и приспособяване“, т. 2, е вече публикуван – в книжна и електронна версия) и пет публикувани резюмета от доклади на международни научни форуми.

Това е значителна по обем и разнообразие научна продукция, която обхваща двете научни области по конкурса за професор – морфология и синтаксис – в теоретичен и теоретико-приложен аспект. В публикациите се открояват няколко водещи теми, включващи: изследвания на притежателните местоимения (кратки и пълни форми) и на приглаголните клитики в съвременната кодифицирана норма и в узуса, както и в междинния български език; проучвания на глаголното формообразуване и видообразуване,

на граматическата категория род, наред с контрастивни изследвания на български и унгарски език. Важно място заемат публикациите, посветени на синтактични и прагматични грешки при изучаването и овладяването на български език от носители на унгарски или на английски език.

Най-напред ще се спра по-подробно на монографията, а след това ще отделя място и на някои приносни моменти в останалите публикации по конкурса.

Книгата *Езиково усвояване: вариации в параметрите при морфосинтактични реализации в междинния български език* е оформена според класическата структура за монография: увод, пет глави, заключение и списък с използваната литература (общо 184 заглавия на български, руски и английски език). В нея за първи път се предлагат систематизирани данни за употребата на притежателните местоимения (кратки и пълни форми) и на приглаголните клитики в междинния български език. Изборът на областта на изследване е обусловен, от една страна, от морфологичната и семантичната сложност притежателните местоимения и приглаголните клитики, както и от спецификата на синтактичните правила за употребата им, а, от друга страна – от големите трудности, които срещат чужденците при овладяването им. В книгата е използван внушителен обем данни от междинния български език, които са представени в рамките на научната парадигма, позната като „анализ на грешки“ – теоретичен подход, възникнал на базата на контрастивната лингвистика като неин коректив. Но, както уговаря авторката в увода към книгата си, конкретните анализи, дискусии и изводи вземат под внимание и изследванията на сродни лингвистични дисциплини, както и традициите на българската езиковедска мисъл. Анализите на данните от междинния български език се осъществяват чрез специално изработена методика за идентифициране, събиране, класификация и интерпретация на грешките. Тъй като междинните езици са динамично развиващи се системи, важно е да се отбележи, че това изследване се основава на експериментални данни от междинния български език на възрастни, обучавани на български език като чужд с единна методика (разработена, утвърдена и прилагана в Департамента за езиково обучение).

Първата глава е посветена на теоретико-методологичните аспекти на научната парадигма *усвояване на чужд език*. Разглеждат се въпросите на овладяването и ученето на втори и чужд език с оглед на чуждоезиковото обучение. Въвежда се и се уговаря

терминологичният инструментариум на тази научна парадигма, като се поставя акцент върху дискуссионни въпроси: ролята на възрастта в овладяването, паралели между овладяването на първи и на втори език, мястото на универсалната граматика в този процес и т.н. Обсъждат се подходите, използвани при описанието на междинните езици, и се описва методът на собственото изследване.

Тази глава, задаваща теоретико-методологичната рамка на по-нататъшното изложение, е написана кратко, но изчерпателно и компетентно, като са посочени всички важни литературни източници – главно в англоезичната, но и българската традиция, свързани с теориите за овладяването на втори език, с контрастивната хипотеза и научната парадигма *анализ на грешките*.

Следващите 4 глави показват структурна симетрия, която насочва читателя към логиката на изследванията и значително улеснява възприемането на включения теоретичен и емпиричен материал. Най-напред се въвежда теоретично описание на граматическите единици, които са обект на разглеждане в съответната глава (в Глава втора това са притежателните местоимения, в Глава четвърта – приглаголните клитики), след това се дава описание на грешките, регистрирани в междинния български език (в Глава трета и Глава пета). Важен аспект от изложението съставят коментарите на начините, по които е организирано преподаването на притежателните местоимения и приглаголните клитики в учебниците и учебните пособия, според които са били обучавани лицата, участвали в изследванията. Това позволява на авторката да направи съпоставка между входните езикови данни, които получават обучаемите под формата на граматически правила, обяснения и упражнения, и реализациите на тези правила в междинния им български език. С други думи – това е начин да се потърси паралел между лингвистичната компетенция на учещите, заложен по време на обучението им, и тяхната перформация: въз основа на системните грешки в перформацията се правят изводи за езиковата компетенция, което позволява оценка и преоценка на лингводидактичните пособия.

Описанието на притежателните местоимения във Глава втора и на приглаголните клитики в Глава четвърта е изключително изчерпателно и прегледно. Доц. д-р Банова представя в дискуссионен план всички съществени теоретични постановки, познати в нашата и чуждестранната българистика и свързани с морфологичния, семантичния и синтактичния аспект на притежателните местоимения, както и със словоредите особености

на приглаголните клитики, като ги поставя в общославянски и балкански контекст. За да установи как и доколко конкуренцията между притежателното и възвратно притежателното местоимение в съвременния узус засяга и третоличните форми, доц. д-р Банова използва метода на психолингвистиката: тя провежда експеримент, в който изследваните лица трябва да оценяват правилността на тестови задачи, свързани с употребата на третоличното притежателно местоимение вместо възвратно притежателното. (стр. 101–110). Резултатите от експеримента потвърждава тезата, че се наблюдава стабилна тенденция в отстъплението на възвратното притежателно местоимение за сметка на разширяващата се употреба на обикновеното притежателно местоимение във всички лица. Изводите, които авторката извлича от това изследване, са принос не само към описанието на съвременното състояние на българския език, но се отнасят и до един съществен методологически въпрос при изучаването на междинните езици: до каква степен трябва да изискваме от чужденците овладяването на езикови правила, ако тези правила са разколебани у самите носители на езика като роден. Този въпрос е важен също така и при съставянето на лингводидактични материали по чуждоезиково обучение.

Интересен приносен момент съдържа дискусията в четвъртата глава (стр. 160–175) относно словоредата на подвижните клитики в българския език. Българските словоредни модели се разглеждат в контекста на славянските и на балканските езици. За уточняване на словоредните тенденции в сложното съставно изречение авторката използва езиков материал, ексцерпиран от художествената литература, наред с психолингвистичен експеримент, проведен с 10 изследвани лица. Изводът е, че когато подчиненото изречение е пред главното, се наблюдава стабилна тенденция към избор на проклитичния словореден вариант на подвижните приглаголни клитики.

Изложението на емпиричните данни, представящи грешките и отклоненията в усвояването на притежателните местоимения в Глава трета, е подробно и изключително прецизно. То започва с прогнозиране на грешките и продължава с описанието и анализа им. При пълните форми на притежателните местоимения например са отбелязани няколко основни типа отклонения от правилната структура: (не)преместване, изпускане, добавяне на определителния член, замяна (по лице, число, род), замяната на пълните форми на притежателни местоимения с лични местоимения от типа на: „бащата *на нея*“, „парите *на той*“ (с. 142–143), неправилна употреба на притежателно вместо възвратно притежателно

местоимение или обратното: „След зимата идва пролетта – *своя* любим сезон“, дублиране на притежателното местоимение и др. (грешките са прегледно обобщени в Таблица 2 на с. 145). Описанието на грешките е последвано от задълбоченото им обсъждане, което се опира на богатата ерудиция, подробното познаване на проблематиката и тънкия езиковедски усет на авторката. Изследването на притежателните местоимения в междинния български език завършва с обобщение: отклоненията във вербалната продукция на обучаемите са в резултат от неспазване на правилата в езика цел за словореда, за синтактичното съгласуване, свързани са с трудности при усвояване на категорията детерминация и при овладяване на богатата палитра от местоименни форми, с които българският език разполага.

Високо оценявам факта, че доц. д-р Банова не само описва, анализира и обобщава отклоняващата се речева продукция, но и предлага обяснения на регистрираните явления. Такова е например хипотетичното правило, обясняващо констатацията, че формите на притежателното и възвратно притежателното местоимение са в отношение на свободно вариране. Това правило във временната система на междинния български език на изследваните лица гласи: „Употреби коя да е форма на притежателните местоимения“ (с. 153), а специфичната тактика на усвояването, която се изразява в дублиране на притежателното местоимение (от типа на „мои родителите ми“), се обяснява с психолингвистичните механизми на вътрешноезиков трансфер и свръхстарателност.

Изследването на приглаголните клитики в междинния български език (Глава пета) е също така прецизно и изчерпателно, както и това на притежателните местоимения. Класификацията на словоредните варианти в междинния български език, които нарушават правилата на езика цел, се базира на трансформационните модели преместване, добавяне и изпускане. Анализът на словореда на приглаголните клитики очертава няколко ясни тенденции на опростяване, позволяващи да се опишат междинни правила, на които се подчинява отклоняващата се вербална продукция на изследваните лица. Резултатите от неправилната словоредна употреба на приглаголните клитики потвърждават тезата, че свръхгенерализацията като отражение на общата за междинните езици тактика на опростяване действа не само на началния етап от усвояването на езика цел. Многобройните грешки в резултат от взаимозамяната на винителните и дателните местоимения пък свидетелстват за опростяване на междинния език чрез игнориране на

транзитивността/ интранзитивността на глаголите. Доц. д-р Банова убедително доказва, че това явление може да се дължи както на родноезиков пренос, така и на вътрешноезикова интерференция. Същото се отнася и за грешките, съпътстващи усвояването на рефлексивността в българския език: опростяването се извършва поради използване на изоморфни съответствия между родния език и езика цел, поради свръхгенерализация или като резултат от специфична тактика на комуникация, водеща до понижено внимание към „леките думи“ (с. 233). Обсъждането на данните и в тази глава е много подробно и задълбочено, доказвайки високия професионализъм на авторката.

В заключението се обобщават универсалните и езиково специфичните особености, оказващи влияние върху овладяването на пълните форми на притежателните местоимения, на приименните местоименни клитики и на приглаголните клитики. Изводите, представени в главата „Заключение“, систематизиращи и обобщаващи резултатите от наблюденията и анализите, са убедителни и адекватни на емпиричните данни.

Накрая бих желала отново да подчертая това, с което започнах: че изследването на притежателните местоимения и приглаголните клитики в междинния български език се предприема за първи път в такъв обем и така задълбочено. Използван е внушителен емпиричен материал, вземат се под внимание граматическите (морфологични и синтактични) и семантичните, а където това е необходимо – също и прагматичните и дискурсивните аспекти на изследваните езикови единици и структури. При анализите и обсъждането на грешките се отчитат както универсални, така и езиково специфични процеси и явления; отбелязват се фактори, свързани с родноезиковия трансфер и със свръхгенерализирането на модели от езика цел, с психолингвистични процеси и комуникативни стратегии. Многобройните приноси, които се откриват в монографията, имат значение за българистиката, за теорията и практиката на овладяването на втори или чужд език и за лингводидактиката.

Освен в монографията, проблемите на овладяването на притежателните местоимения и приглаголните клитики се изследват в няколко други публикации (№ 7 и № 12).

Съвсем накратко ще се спра на останалите статии, представени по темата на конкурса.

Трудно е да се каже нещо ново за морфологията на глагола, който е обект на

изследване в стотици публикации. Въпреки това доц. д-р Банова намира неизследвани аспекти в глаголната морфология и ги представя в редица статии (№ 3, № 4, № 10, № 16), които поставят нови акценти при анализа на някои развойни тенденции в съвременния български език: в № 6 се обсъжда промяна в спрежението на глаголи от първо спрежение; № 22 описва тенденцията към замяна на имперфектното причастие с аористо; № 3 представя процеса на имперфективизация в българския език на фона на сходни процеси в другите славянски езици; № 24 анализира морфологичното приобщаване на глаголните заемки, навлизащи в българския език под влияние на компютърните технологии; по повод на дефективността на глагола „ида“ с оглед към производните му аспектуални двойки в № 4 се стига до извода, че процесът на имперфективация в съвременния български език вече е изцяло морфологизиран (и унифициран); към описателната методология на българското глаголно формообразуване № 15 добавя още един начин на дескрипция, следващ модела, предложен от Р. Якобсон за руското спрежение.

Статии № 18 и № 25, посветени на граматическата категория род, обсъждат в общотеоретичен аспект дискуссионни въпроси, свързани с колебание при съгласуването по род, и представят в обобщен и систематизиран вид функционалното описание на рода. Статии № 16 и № 21 се занимават с нови явления в българския узус (употребата на един колега/ една колега/ една колежка) и отбелязват необходимостта от преразглеждане на кодифицираната норма.

Важни приноси за контрастивната лингвистика и лингводидактиката съдържат няколко публикации, представящи в българско-унгарски съпоставителен план неизследвани досега теми. Статии № 2 и № 19 съпоставят етикетните формули за поздрав в български и унгарски език, като отчитат лингвистични, културологични и социопрагматични параметри при превода на поздравите в двата езика. Статии № 5 и № 9 съдържат принос към описанието на стратегиите на адаптиране на нови англоезични заемки в български и унгарски. В № 5 се разглеждат англоезични лексикални единици, свързани с разпространението на информационните технологии, които все още в процес на рецепция. Паралелно с проследяването на специфичните за всеки език процеси се предлага и общ модел за двата описвани езика, свързан с предпочитанието към родни вербализиращи суфикси. Статии № 10 и № 11 са насочени към описание на типологически сходства между унгарски и български, отнасящи се до процеса на префиксация и

детерминацията.

Статиите, разглеждащи междинния български език, имат пионерски характер. Принос както към контрастивната лингвистика, така и към анализа на грешки откриваме в статия №13, където за първи път се описва усвояването на въпросителните изречения от англофони, и в № 17, където се разглежда овладяването на българската детерминация от унгарци.

Не по-малко значими и приносни са публикациите (под № 8, № 14 и № 20), посветени на предизвикателствата, свързани с описанието на междинния български език. Тези статии обсъждат теоретико-методологическите и практическите проблеми, възникващи при създаването на корпус с речева продукция на лица, които не са носители на българския език като роден – т.нар. неоригинална речева продукция. Подчертава се динамиката на междинния български език и необходимостта от диференцирането на етапите в неговото развитие, като се сравняват особеностите му с характеристиките на езика цел.

В справката за публикационната и цитатната активност на доц. д-р Савелина Банова са открити над 41 библиографски цитирания, както и над 46 индексирани и отразени в библиотечни каталози публикации, което е знак за нейното „видимо“ присъствие в полето на българистиката.

Накрая бих желала да обобща казаното дотук: доц. д-р Савелина Банова заслужава най-висока оценка като преподавател, учен, организатор, участник в проекти, ръководител на Катедрата по български език и специализирано обучение и не на последно място отзивчив колега.

Доц. д-р Савелина Банова отговаря на всички законови изисквания за заемане на длъжността „професор“ по обявения конкурс, което ми дава основание убедено да предложа избирането ѝ на академичната длъжност „професор“ по научната специалност **2.1. Филология (Български език – морфология и синтаксис)**, както и да апелирам към останалите членове на научното жури да дадат положителен вот.

20.04.2018

/Проф. дфн Юлияна Стоянова/